

משרד החינוך והתרבות - המחלקה לתרבות תורנית

ג ל י ו נ ו ת ל ע י ד ו ן ב פ ר ש ת ה ש ב ו ע
בעריכת נחמה ליבוביץ
שנת העשרים ושש

כ"א א' - ג'

משפטים (תשכ"ח)

א. שאלה כללית:

קאסוטני: לא מקרה הוא שהפרשיות המשפטיות האלה מתחילות דוקא בדיני העבד העברי. יש כאן מעין הקבלה לפסוק הראשון של עשרת הדברות.

הסבר מהי ההקבלה!

ב. ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם

רש"י ד"ה ואלה המשפטים: כל מקום שנאמר "אלה" פסל את הראשונים, "ואלה" - מוסיף על הראשונים, מה הראשונים מסיני, אף אלו מסיני. ולמה נסמכה פרשת דינין לפרשת מזבח? לומר לך שתשית סנהדרין אצל המקדש.

1. הסבר מה פירוט "פסל" במקום זה וע' שמות ל"ד א'.
א 2. דברי רש"י "מה הראשונים מסיני, אף אלו מסיני" קשים היו לרב פרשני רש"י. ובעל באר יצחק אמר אחרי הניאו קושיותיו:

ובדברי המפרשים ז"ל לא מצאתי דבר תנוח עלי דעתי, ולכן משכתי את ידי מלהעתיק דבריהם.

ואלו ר' ישראל איסרלין (בעל תרומת הדגן) ב"פרושי מרדכי" על רש"י פרש דברי רש"י הנ"ל:

"מה ראשונים מסיני...". אע"ג דפרשה זו סמוכה ממש למתן תורה מסיני, אצטריך קרא לרמוז לנו, דמצוות שנמצאות בפרשה זו מסיני מפי הגבורה באו, לפי שרוב אלו מצוות השכל מחייב אותם יותר מסאר מצוות אלוקיות וליישב העולם ומנהגו בצטור, הייתי אומר: משה מדעת עצמו סדר אותם ופרש דקדוקיהם לפי סדר מנהג העולם, בא הכתוב ורמז שכלם מפי הגבורה מסיני בצטור.

מהי הפליאה על דברי רש"י שלא מצא בעל באר יצחק לה כל ישוב, ומיטבו ר' ישראל איסרלין?

אא 3. מקשה בעל אמרי ספר (ר' נתן אשכנזי): ואם תאמר: הא כתיב בסוף פרשת בחוקותי: "אלה המצוות אשר צוה ה' את משה", וכן בסוף פ' מסעי (במדבר ל"ו י"ג) "אלה המצוות והמשפטים אשר צוה ה' ביד משה", ובסוף פרשת בדריים (במדבר ל' י"ז) "אלה החוקים אשר צוה ה' את משה"!?!

ישב קושיתו והוכח שאין במקומות כנ"ל כל סתירה לכלל שהובא בדברי רש"י!

אא 4. לחלקו השני של דברי רש"י מקשה הרא"ם: והלא לא הביא רש"י מכל אותן דרשות שדרשו על סמיכות הפרשיות אלא אותן שאינן כתובות על הסדר, (שהן, הדרשות, קרובות לפשוטו של מקרא) אבל לא אותן שלא נתפרש בהן שהן אינן על הסדר, מפני שאין צריך לתת טעם על סמיכותם. ומנא ליה לרש"י לומר דפרשת משפטים אינה כתובה על הסדר עט הפרשה הקודמת לה, עד שהוצרך לומר: למה נסמכה פרשת דינין לפרשת המזבח?

הסבר את קושיתו ונסה ליטבה.

אא 5. בעל גור אריה מוסיף עוד קושיה לעצם דברי רש"י: למה סנהדרין אצל מזבח? ומישוב: ואין זה קשיה, דהט' שוים לגמרי.

מהו הקו המשותף לשניהם?

ג. ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם

רש"י ד"ה אשר תשים לפניהם: אמר לו הקב"ה למשה: לא תעלה על דעתך לומר: אשנה לחם הפרק וההלכה שתיים או שלש פעמים, עד שתהא סדורה בפניהם כמשנתה, ואיני ממריח עצמי להבינם טעמי הדבר ופרושו, לכך נאמר: "אשר תשים לפניהם", כשולחן ערוך ומוכן לאכול לפני האדם. (גור אריה - כמו שלחן ערוך לפני האדם ומוכן לאכול).

1. מה קשה לו בפסוקנו?

אא 2. בעל משכיל לדוד מקשה: ראיתי במכילתא דרוש בפ' יהרו (י"ט ז) "ויבא משה ויקרא לזקני העם וישט לפניהם את כל הדברים האלה", - מגיד שמשה חלק כבוד לזקנים "וישט לפניהם" - האיר עיניהם עד כאן ל' המכילתא. הרי דרוש שח מאי דדרשו הכא, דלשון "האיר עיניהם" משמע דר"ל שפירש להם דברי הקב"ה ולא אמר להם כמו ששמע מפי הגבורה. וקשה קצת על רש"י ז"ל אמאי לא באר זה שט (= בשם) י"ט ז).

- (א) הסבר מהי קושיתו על רש"י?
 x (ב) למה לא הקשה על רש"י שלא באר זה גם בבשלח (ט"ו כ"ה) "שם שם לו חוק ומשפט"?
 (ג) בעל מנחת יהודה מקשה: ולמה נקם רש"י "כשלחן ערוך" ולא נקם שום דבר כגון "מיטה מוצעת"? והוא מישב: משום ד"תשיט" ראשי תיבות שלו: "תערוך שולחן יפה מסודר" עד כאן דברי בעל מנחת יהודה.
 התוכל לישב קושיתו שלא ע"פ שמוש בראשי תיבות?

ד. שש שנים יעבד ובשביעית יצא לחפשי חנם. מכילתא (י"ז) "שש שנים יעבד" - שומע אני כל עבודה במשמע? ת"ל (ויקרא כ"ה) "לא תעבד בו עבודה עבד". מכאן אמרו: לא ירחץ לו רגליו ולא יבעל לו מנעליו ולא יטול לו כליו לבית המרחץ ולא יסמך לו במתניו כיון שעולה במעלה, ולא יטלנו לא בפוריון (= אפריון, כורסא או מיטה לשאת בה אדם) ולא בכסא ולא בלקטיקא (כסא עם מוטות לשאת בו איש) כדרך שעבדים עושים.

רמב"ם הלכות עבדים א' ז': כל עבד עברי אסור לישראל שקנהו להעבידו בדברים שהם מיוחדים לעשות העבד, כגון שיוליך אחריו כליו לבית המרחץ או יחלוץ לו מנעליו, שנאמר: "לא תעבוד בו עבודת עבד". אינו נוהג בו אלא כשכיר - שנאמר: "כשכיר כתושב יהיה עמך". ומותר לספר לו שערך ולכבס לו כסותו, ולאפות לו עיסתו; אבל לא יעשנו בלן לרבים, או ספר לרבים, או נחתום לרבים. ואט היתה אומנותו זאת קודם שנמכר, הרי זה יעשה... אבל לא ילמדנו בתחילה מלאכה כלל, אלא אומנות שהיה בה, היא שעושה בה כשהיה עושה מקודם.
 במה דברים אמורים? בעבד עברי מפני שנפשו שפלה במכירה, אבל ישראל שלא נמכר מותר להשתמש בו כעבד, שהרי אינו עושה מלאכה זו אלא ברצונו ומדעת עצמו.

1. הסבר למה בחר הרמב"ם מתוך הדוגמאות האלה בשתיים ולא הסתפק באחת? ולמה שנה מן הסדר שבו הובאו שתיים אלה במכילתא והקדים את המאוחר?
2. איזו תמיהה רצה הרמב"ם לישב בסוף דבריו ע"י הסברו הפסיכולוגי ("מפני שנפשו שפלה במכירה")?
3. מה כונת המלים "אינו נוהג בו אלא כשכיר" - במה השרו לשכיר?

ה. כ"א ב' ובשביעית יצא לחפשי חנם. ויקרא כ"ה י': וקדשתם את שנת החמשים שנה וקראתם דרוך בארץ לכל יושביה יובל היא תהיה לכם ושבתם איש אל אחוזתו ואיש אל משפחתו תשובו.

ר' אברהם בן ר' יצחק בדרשי (בשנת הארבעים לאלף הששי): חזתם תכנית פתרון שמת הגרדפים בכתבי הקודש.

"דרור" לחפש "שניהם הפכים לעבודת, ואולם "דרור" נכבד מאשר הנחתו הראשונה זכות וטהרה, ועל זה יאמר דרוך על כל דבר שהוא בלי זיוף ובלי תערובת... ענין "חפש" אינו כי אם הסרת השעבוד הגדול, אבל "דרור" הוא ההצלה מן עבודת לגמרי, כמו שאמר בגמרא (רה"ש ס"ב): "אמר ר' יהודה: מה הוא לשון דרוך? כמדוייר בי דירא", שדר בכל מקום שהוא רוצה ואינו ברשות אחרים.
 ... ובכל מקום שנופל לשון "דרור" ר"ל דבר הנעשה בלי יראה ובלא מונע כמו שאמר (ירם' ל"ד י"ז) "הנני קורא לכם דרוך באום ה' אל חרב אל הדבר ואל הרעב" ולא יכשר בזה לשון חפש לפי הטעמים שזכרנו. וכן ענין (אירב ג' י"ח) "ועבד חפשי מאדוניו", כלומר מאדוניו לבד. ודומה לזה (מלכים ב' ט"ו ה') "וישב בבית החפשיית" שנאמר על עוזיה כאשר נצטרע, נקרא כן בעבור התבודדו שם מבני אדם כאלו הוא חפשי מחברתם...

1. הסבר לפי זה את השימוש ב"חפשי" וב"דרור" בפרשתנו ובפרשת בהר בענין שחרור העבד.
2. הסבר לפי זה את השימוש בשני המושגים בהפסרת פרשתנו: ירמיהו ל"ד ס' לשלח איש את עבדו... חפשים וכן פ' ל' י"א. "ל"ד י"ז אחט לא שמעתם אלי לקרא דרוך... הגבני קורא לכם דרוך...